

Solidarnost je društveni

ideal

Izvor: mašina.rs, uvid 10.05.2017.

Autor: *Le Monde Diplomatique*. -

Solidarnost je temeljni ideal borbe za istinski humano društvo.

Brojni dobronamjerni autori mnogo su toga napisali o ideji solidarnosti. Poput "bratstva", a za razliku od slobode i jednakosti, smatra se "mekom" i mutnom, prikladnom za naslovne članke povodom nacionalnih praznika i svečanih obljetnica. Kao da uopće nije koncept. Ali ona to jest. U slavnoj studiji Jeremy Waldron je pokazao da univerzalistički pojam ljudskog dostojanstva svoj historijski izvor ima u nimalo univerzalističkoj - štoviše, feudalnoj - ideji "ranga", u dostojanstvu vezanom uz status. Ideja solidarnosti pak svoj korijen ima u povijesti radničkog pokreta, a kako je ta povijest u pravilu isključena iz konvencionalnih pripovijesti o ljudskim podvizima, tako je i ideja solidarnosti rijetko ispravno shvaćena. Što je "solidarnost" značila za radnički pokret devetnaestog i dvadesetog stoljeća? Promatran izvana, radnički je pokret bio niz organizacija eksploatirane, potlačene i politički podreprezentirane klase koja je pokušavala poboljšati svoj položaj.

Posebno treba naglasiti - bio je to pokušaj uvođenja politike u sferu iz koje je snagom zakona bila izgnana. Moderno, odnosno građansko društvo temelji se na nizu separacija. Jedna od najvažnijih separacija - o kojoj ovisi društveni ekvilibrij, odnosno ravnoteža društvenih sila - jest distinkcija između javnog i privatnog. Javno - oblast javnog dobra - identificira se s državnim poslovima, jedinoj oblasti u modernom društvu u kojoj se zakonska prisila prihvaća, a poslušnost i pokornost pred autoritetom predstavljaju obavezu. U sferi privatnog, u "civilnom društvu", pravilo su

ugovorni, tj. slobodni i dobrovoljni činovi (privatni građani u normalnim uvjetima nemaju pravo prisiliti svoje sugrađane na poslušnost). Tako stvari prema službenoj doktrini stoje i po pitanju ugovora o radu i rada općenito, koji se iz perspektive prava i pravne znanosti smatra privatnim odnosom između dvije ugovorne strane, poslodavca i radnika, odnosom u kojem novac obično prelazi iz ruke u ruku, kao rezultat obavljanja dobrovoljno preuzetih obveza propisanih ugovorom, preuzetih običajem i sl.

Zakon je tu samo kako bi osigurao da se održi implicirano obećanje obavljanja obveza i da se dogovorena plaća pošteno isplaćuje. No supstancijalni i materijalni sadržaj ugovora o radu i dalje ostaje privatni odnos u koji se "treća strana" ne smije uplitati, jer bi takvo uplitanje naštetilo slobodi ugovora, jednom od temeljnih preduvjeta svakog civiliziranog, to jest komercijalnog, društva. Dobro je imati na umu da su nekoć davno štrajkovi smatrani nelegalnima upravo zato što predstavljaju kršenje ugovora. Štoviše, oni koriste nasilje - gašenjem strojeva ili drugih tehnoloških uređaja itd. - kako bi prisilili jednu od ugovornih strana, poslodavce, da pod prijetnjom financijskog gubitka promijene prethodno prihvaćene uvjete ugovora. To je, naravno, nelojalno kršenje obećanja, obećanja kojeg bi se ljudi trebali pridržavati pod prijetnjom zakonske kazne.

Zašto su štrajkaši - osim zbog želje da poboljšaju svoj ekonomski i društveni položaj, tj. da dobiju veće plaće, kraće radne dane i poboljšane uvjete rada, uključujući i razne društvene prednosti, kao što su naknade za nezaposlenost, starosne mirovine, plaćeni godišnji odmori, socijalno stanovanje, besplatno zdravstvo i slično - mislili da imaju pravo mijenjati uvjete temeljnog, a možda i suštinskog sporazuma nužnog za unutarnji mir i za postojeći sustav sloboda? Jer, neporecivo je da je za sekularna buržoaska društva sustav separacija neophodan za poštivanje slobode pojedinca, tako što privatni život, privatne odnose te njihov okvir - civilno društvo - čini nepovredivima od strane političke vlasti, odnosno, od države.

Zašto su radničke organizacije vjerovale da je moralno

dopustivo koristiti prinudu i ponekad fizičko nasilje kako bi prisilile svoje poslodavce (ili poslodavce u cjelini, kao vladajuću klasu) da se odreknu nekih od svojih privilegija i prednosti koje im jamči drugo temeljno pravo, pravo vlasništva? (Zbog toga je socijalizam bio smatran, a ponekad ga se i dalje smatra, neprijateljem slobode, tj. tendencijom da se politiku, odnosno državu, učini apsolutnom i usmjerenom na uništavanje autonomije civilnog društva i pojedinca.) Jednostavno rečeno, iako u gruboj formulaciji, očito su mislili da su na neki način moralno superiorni u odnosu na svoje protivnike te su stoga smatrali opravdanim svoje prisilne ponekad nasilne, ali u svakom slučaju nezakonite – taktike koje dovode u pitanje ustavni poredak te čak i jedan od njegovih temelja, temeljnu razliku između javnog i privatnog ili, ako vam je draže, između politike i ekonomije (i “društvenog”).

Proučimo sada tu ideju o moralnoj superiornosti koja je, naravno, marksizmu strana, ali koja je utjecala na sljedbenike Proudhona, Lassallea i Bakunjina, koji su u mnogim aspektima bili utjecajnijih od Marxa u praktičnim pokretima devetnaestog stoljeća; ideju koja je također oživljena u antiratnom pokretu nakon 1914. godine, u Ruskoj revoluciji u oktobru 1917. godine, u antikolonijalnim pokretima ili pokretima “nacionalnog oslobođenja” i koja je ustvari obilježavala boljševičku verziju marksizma gotovo cijelo jedno stoljeće. Ta borba za naizgled svakidašnje i prozaične ciljeve može se činiti vrlo slabim razlogom za samouvjerenost pri afirmiranju moralne superiornosti. Kako se takav osjećaj može održati i ustaliti?

Prvi su proleterski revolucionari buržoasko društvo smatrali poretkom sebičnosti. Uostalom, liberalni je kapitalizam, a posebice njegova rana verzija, izgrađen kao poredak samoreprezentacije. Izgrađen je kao sukob volja, obračun interesa, koji je reguliran, oblikovan i ublažavan sveobuhvatnim ustavnim poretkom koji osigurava da se obračun interesa provodi na miroljubiv način, da se o njemu odlučuje na izborima i kroz sudske procese u kojima će se poštovati svačije pravo; no to je (mirno) bojno polje inače otvoreno za sve. Neovisno o tradicionalnim prednostima

koje imaju bogati, dobro obrazovani i dobro povezani, proletari su takav poredak – čak i pod uvjetom da on nije tek varka ili prijevara – smatrali vrijednim prezira jer je vođen osobnim interesima i provođen silom, stvarima koje kršćanski moral osuđuje. No u čemu je onda razlika? Nisu li se radnici borili za svoju vlastitu prednost ili interes, baš kao i buržoazija?

Buržoaska sebičnost, proleterska solidarnost

Proletari – što je identifikacija koja je bila ravna tomu da ih se nazove socijalistima, komunistima ili anarhistima – nisu smatrali klasnu borbu igrom nulte sume ili samo težnjom za pukim materijalnim napretkom skupine ljudi koje ujedinjuju slični ekonomski i socijalni uvjeti. Nisu vjerovali da predstavljaju tek sebe same i svoje usko definirane interese. Njihova vlastita autentična težnja razlikuje se od težnji ostalih po načelu solidarnosti. Takvo razumijevanje sadrži mnoge specifičnosti. Prvo, nisu prihvaćali neprisilan, dobrovoljni karakter ugovora o radu, kojem je alternativa, ukoliko ga niste htjeli potpisati, bila gladovanje. Stoga nisu priznavali da se rad nalazi u privatnoj sferi i da, kao takav, nema politički karakter. (To je intuitivni temelj svake verzije antikapitalizma, čak i danas.) Zbog toga je borba za veće plaće, kraći radni dan i kraći radni tjedan imala dostojanstvo političnosti koje je prethodno pripadalo samo višim klasama, izuzev u razdobljima revolucija.

Drugo, oni nisu priznavali apsolutnost ili isključivost imovinskih prava jer su, u skladu s prirodnim pravom, bogatstvo smatrali izvorom obveze promicanja općeg dobra (ili javnog interesa) i stoga podređenim višem zahtjevu ostvarivanja boljeg društva. To je, dakako, također i tvrdnja koju zastupaju ekološki pokreti. Treće, u skladu s tvrdnjama ranog Marxa, vjerovali su da je radnička klasa nagovijestila ukidanje svih klasa, da je ona suštinska ne-klasa, definirana kao aspekt ljudskog stanja u kojem vlastiti interes jednog dijela društva označuje kraj svih partikularnih interesa i time emancipaciju ljudskog roda. Suprotstavljanjem vlasništvu i moći nisu željeli steći vlasništvo i moć za sebe, već uništiti vlasništvo i moć

zauvijek i u svakom pogledu. Nisu to smatrali svodivim tek na političko uplitanje u civilno društvo, naprotiv: to je trebalo značiti ukidanje dualnosti civilnog društva/države okončavanjem klasne/državne prinude i njenog prava i zakona.

Stoga to nije bila samoreprezentacija (to bi bilo pogrešno tumačenje stare socijaldemokracije - na način na koji to često čini suvremena historiografija, koja je uvijek bila izrazito nepovjerljiva prema idejama), već bitka koja se vodi u ime čovječanstva kao takvog. I kako je ova borba uvijek bila shvaćena kao nesebična, velikodušna i herojska, kao borba slabih protiv jakih, vrline koje su je pratile bile su podjednako velikodušne i herojske: to su u suštini bile vrline samopožrtvovnosti. Tijekom i nakon štrajkova i pobuna radnici su bili otpušteni i zatvarani. Zato je takva žrtva bila svojevrstni orden časti i obilježje koje je pratio najviši moralni ponos te se uvijek tumačila kao plemenitih patnji za koje su krive sluge vladajuće klase - žandari, tamničari, profesionalni vojnici, špijuni, štrajkolomaci, doušnici, tužitelji, suci, svećenici, buržoaski političari, kraljevi i novinari. Dobrovoljna patnja za plemenit cilj je, naravno, također kršćanskog porijekla: ona je sekularna verzija ideje mučeništva. Također slično kršćanskoj moralnoj teologiji, ona je bila dokaz suštinske pravednosti borbe za plemenitu svrhu.

No najveći dokaz bila je solidarnost s drugim radnicima, posebice ona koja je imala formu internacionalizma. Jedan od glavnih instrumenata buržoaskog društva, tada kao i sada, međuklasna je solidarnost nacije, što predstavlja glavnu moralnu konkurenciju radničkom pokretu. Nacionalni bi interes trebao (to je buržoaski stav) nadići "sebični" i materijalni klasni interes (buržoasko tumačenje proleterskog stava), a osobito na način na koji se takvo nadilaženje zahtijeva i očekuje u doba rata. Proletarijat je imao (ili je trebao imati) drskosti sumnjati u legitimnost ovog zahtjeva, kroz tri principa tipična za prirodno pravo, koja se obično zaboravlja: jednakost između naroda, prijateljstvo između naroda, svjetski mir.

U tome je radnički pokret bio istinski nasljednik Immanuela Kanta, kojega su kao "idealista" prezirali ne samo glavni stožer vojske nego i većina teoretičara politike, ponajprije Carl Schmitt. Kantova pretpostavka "javnosti" kao jedinog jamca takvog međunarodnog prava koje može voditi vječnom miru paralelna je zahtjevu "javnosti" koji zastupaju socijalisti u pogledu rada i vlasništva. Vječni svjetski mir kroz "gostoljubivost" (ne filantropiju nego pravo, kaže Kant) znači proširenje uobičajene demokratske politike na teritorij iz kojeg je ranije protjerana. Socijalizam na potpuno isti način proširuje politiku na civilno društvo.

U svojoj utjecajnoj knjizi o krizi Europske unije Jürgen Habermas priznaje promjene u službenoj međunarodnoj doktrini univerzalne vladavine prava nakon 1945. godine - u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima, u Povelji UN-a i brojnim nacionalnim i regionalnim ustavima, među kojima se ističe onaj Slobodne Države Saske, koji je prihvaćen i donesen nakon 1989. godine. Iz tih se promjena čini da priznavanje univerzalnog i jednakog dostojanstva ima ulogu kakvu ranije nije imalo. Habermas to ne izražava baš tim riječima, ali je potpuno očito da je do tog razvoja došlo zahvaljujući utjecaju socijalizma, za vrijeme dok je, neposredno nakon pobjede nad Trećim Reichom, uživao kratak trenutak međunarodnog legitimiteta.

Jedna od institucija zamišljenih da, barem u Europi, osiguraju mir - što je, naravno, nezamislivo bez srodnih načela "jednakosti između naroda" i "prijateljstva između naroda" - bila je Europska unija, ili skraćeno "Europa". Nije teško uvidjeti da nam najnovija europska kriza, koju grčka vlada na čelu sa Sirizom nije uzrokovala već samo učinila vidljivom, pokazuje ne tek banalni primjer razlike između teorije i prakse, načela i interesa, nego dublji kvar koji više zabrinjava. Čini se da se radi o odricanju od egalitarnih načela na međunarodnoj razini, u koju je nekoć ideja o solidarnosti bila ubrizgana u jednom iznimnom povijesnom trenutku. Sada izbacivanje solidarnosti nagovještava kraj međunarodnog ili, u ovom slučaju, europskog mira. Takav mir, koji je već bio razbijen u bivšoj Jugoslaviji, a sada u bivšem Sovjetskom Savezu (Ukrajina i Rusija) približava se

svom konceptualnom i moralnom kraju, također unutar užih granica Europske unije.

Nestanak socijalizma iz političkog polja - a s njime i solidarnosti kao principa djelovanja, a ne tek prazne, emocijama nabijene fraze u prigodničarskim govorima za Prvi maj - ukazuje na kraj jedne epohe. Prvi puta u povijesti Europe kapitalizam je sam - otpor mu ne pruža socijalizam, a niti, kad smo već kod toga, kršćanstvo. Međunarodna solidarnost kakvu su iskazivali antiimperijalizam i antikolonijalizam također se čini mrtvom. Nema sumnje da je ponosna vjera u moralnu superiornost solidarnog proletarijata zastarjela. Suvremeni antikapitalistički prosvjednici - sinovi i kćeri srednje klase i inteligencije ili boema proisteklih iz radničke klase koje na životu održava buržoaski sustav socijalne skrbi - ne zagovaraju i ne provode samoreprezentaciju, oni se bune u ime drugih. No ti su drugi neobično tihi.

Solidarnost je društveni ideal koji uvijek pokušava postati politikom. Iako se njezini izgledi čine slabima.

S engleskog preveo: Damjan Rajačić